

श्री आत्म-कमल-जैनलायब्रेरी-ग्रन्थांक (३)

श्रीमद्मुनिचन्द्रमूरिविरचिता-

* अंगुलसत्तरी । *

चार्यश्रीदानविजयगणिशिष्य मुनिश्रीशंकरावजयजीना सदुपदेशार्थी भक्तचाला शा. पुनीतलाल
माहलनलालनी पत्नी स्वर्गवासी बाई नमकोरना स्मरणार्थे आवेल द्रव्यमाहायर्थी
प्रसिद्ध कर्ता-

12/11/8

12/50

श्री महावीर जैनसभाना सेक्रेटरी अंबालाल जेठालाल शाह.-संभात.

अमदावाद-प्रीकांटावाडीमां आवेला श्रीजैनएडवोकेट भी. प्रेसमां शा. वीमनलाल गोकलदासे छापी.
श्रीवीरसं. २४४४. वि० सं० १९७४. मने १९१८.

आवृत्ति १ ली.

किम्पन बे आना.

प्रत ४८०.

नोट-अभ्यासि मुनिमहाराजाने तथा साध्वीजीने भेट.

॥ अहंम ॥

श्रीमद्मुनिचन्द्रसूरिविरचिता-

❖ अंगुलसत्तरी । ❖

उत्सभसमगमणमुत्सभजिणमणिमिससामिसंधुअगुणोहं । नमिऊणंगुललक्खणं संक्खेवमिणं पवक्खामि ॥ १ ॥

अर्थ-कृपम जिनने नत्वा नमिने आगे कहेवाना अंगुलोनुं लक्षण संक्षेपथी कहीश, ऊ० केवा छे ऊ०-वृषभ समान गमन छे जेहनुं. यली केवा छे अनिषिण पटले देवता तेहना स्वामि इंद्र तेहने स्तुति कग्वा लावकगुणोछे जेहना. ॥ १ ॥ ते आदिदेवने नमस्कार करी ग्रंथकार अंगुलोनुं लक्षण बतावे छे-

उस्सेहंगुलमायंगुलं च तइयं पमाणनामं च । इय तिल्लि अंगुलाइं वावारिज्जंति समयम्मि ॥ २ ॥

अर्थ-उत्सेहांगुल, आत्मांगुल, प्रमाणांगुल आ व्रण प्रकारना अंगुलो मुत्रमिद्धांतमां वर्णवेलाछे, २। ग्रंथकार प्रथम उत्सेहांगुलनुं स्वरूप बतावे छे.

परमाणुइच्चाइक्कमेण उस्सेहअंगुलं भणियं । जं पुण मायंगुलमेग्गिमेणं तं भासियं विहिणा ॥ ३ ॥

“ परमाणु तसरेणु गृहेणु वालअगल्लिक्खा य । जं य जवो अट्टगुणो कमेण उस्सेहअंगुलयं ॥ ”

अर्थ-जेना छेदनभेदन कग्वाथी बे टुकडा न थाय ते परमाणु कहीष. अनेता व्यवहारपरमाणु पुटलोना समुह थाय त्यारे एक उत्लक्षण-श्लक्षिका, आठ उत्लक्षणश्लक्षिकाए एक श्लक्षणश्लक्षिका, आठ श्लक्षणश्लक्षिकाए एक उर्वरेणु, आठ उर्वरेणुकाए

एक स्थरंण, आठ स्थरंण देवकुरु उत्तरकुरु मनुष्यनो एक बालाग्र, आठ देवकुरु उत्तरकुरु मनुष्यना बालाग्र हर्गिवास रम्यकवास मनुष्यनो एक बालाग्र, आठ हर्गिवास रम्यकवास क्षेत्रना मनुष्यना बालाग्र हेमवंतरण्यवंत जुगलीयानो एक बालाग्र, आठ हेमवंतरण्यवंत मनुष्यना बालाग्र पूर्वमहाविदेह पश्चिममहाविदेह मनुष्यनो एक बालाग्र थाय, आठ पूर्वविदेह पश्चिमविदेहना मनुष्यना बालाग्र भग्न ऐश्वर्य क्षेत्रना मनुष्यनो एक बालाग्र थाय, आठ भग्न ऐश्वर्य मनुष्यना बालाग्र एक लिख थाय, आठ लिखनी एक ज, आठ जण एक यवमध्य, आठ यव एक उत्सेधांगुल थाय । ३ ॥ हवे आत्मांगुलनु स्वरूप ग्रंथकार बतावे छे-

ज जम्भि जुगे पुरिसा अट्ठसयांगुलसमृच्छिया हुन्ति । तेसिं जं नियमंगुलमायंगुलमित्थ तं होइ ॥ ४ ॥
जे पुण एय पमाणं ऊणा अहिया व तेसिं मेयं तु । आयंगुलं न भण्णइ किंतु तदाभासमेवन्ति ॥ ५ ॥
अर्थ-जे युगले विषे पुरुष एकसो आठ अंगुल उंचो होय तेनो जे अंगुल ते आत्मांगुल कहवाय (भग्नचक्रवर्ती विगेरेनो) । ४ ॥ जे पुनः बली प प्रमाण १०८ अंगुलरूप थकी उना अथवा अधिका होय तेहने आत्मांगुल न कहिये, किंतु आत्मांगुलाभास कहिए एतले आत्मांगुल सगिमे दीसे छे एण आत्मांगुल नहि. ॥ ५ ॥ हवे प्रमाणांगुल बखाणे छे.

जं भरहस्सायंगुलमेयं तु पमाणअंगुलं होइ । उस्सेहंगुलचउसयमाणा मूई इहं भणिया ॥ ६ ॥
अर्थ-भग्नचक्रोनु आत्मांगुल ते प्रमाण अंगुल थाय, चारसो उत्सेधांगुले एक मूर्ची प्रमाणांगुल होय, उह प्रमाणअंगुलने विषे मूर्ची कही ते लांबणणे चारसो उत्सेधांगुल जेटलुं लांबणणुं थाय तेहनु प्रमाणअंगुलनुं लांबणणुं थाय, ए प्रमाणअंगुलनी लंबाई कही. ॥ ६ ॥ हवे प्रमाणांगुलनुं जाहणणुं तथा पहोलाइ कहे छे.

एगंगुलबाहुल्लं अट्ठट्ठाइयमंगुलाइं तं पिहुलं । एवं च खित्तगणिण उस्सेहंगुलसहस्सं तं ॥ ७ ॥

અર્થ-તે પ્રમાણાંગુલ એક અંગુલ જાડું હોય અઢી ઉત્તેષાંગુલ પહોલું હોય. હવે લાંબુ તથા પહોલું થડ પ્રમાણાંગુલને વિષે ઉત્તેષાંગુલ કેટલા થાય ? તે કહે છે એ આ પ્રકારે ક્ષેત્રગણિત કહેતાં લાંબપણ તથા પહોલપણ એકઠું કરતાં એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્ર ઉત્તેષાંગુલ હોય ॥ ૭ ॥ એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્ર (૧૦૦૦) ઉત્તેષાંગુલ કેમ થાય ? તે ચતાશે છે.

जम्हा चत्तारि सया अड्ढाइय संगुणा हवइ सहसो। अस्सुवओगो निविहो जहक्कमेणं इमो होइ ॥ ८ ॥
અર્થ-ચારમોને અઢીગુણા કરીયેતો સહસ્ર થાય જેટલું કારણ એક પ્રમાણાંગુલ ચારમો ઉત્તેષાંગુલ લાંબુ છે. અને અઢી અંગુલ પહોલું છે. ચાર અઢીડં દસ ફતલા માટે એક પ્રમાણાંગુલે લંબાઈ તથા પહોલાઈ થડ સહસ્ર ઉત્તેષાંગુલ થાય. ૭ પ્રમાણાંગુલનો ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારે યથાક્રમે આ પ્રમાણે છે. ॥ ૮ ॥

उस्मेहंगुलमेगं हवइ पमाणंगुलं सहस्सगुणं । एयस्स खित्तगुणियं पडुच्च परिभासियं एयं ॥ ९ ॥
અર્થ-એક પ્રમાણાંગુલે ઉત્તેષાંગુલ સહસ્ર થાય. ૭ પ્રમાણાંગુલને ક્ષેત્રગણિત પ્રતીત્ય આશ્રીને કહે. ॥ ૯ ॥ ૭ પ્રમાણાંગુલનું પ્રથમ ઉપયોગપણું કરું. હવે પ્રમાણાંગુલનું ત્રણ ગાથાર્થી ચીજું ઉપયોગપણું કહે છે.

सुत्तम्मि जत्थ भणिओ उसभसुओ भरहनामगो चक्की। आयंगुलेण वीसा समहिय अंगुलसयपमाणो ॥ १० ॥
અર્થ-જિહાં મૂવને વિષે શ્રી કૃષ્ણ સ્વામીના પુત્ર ભરતચક્રીના આત્માંગુલનું અંગુલ ૧૦૦ પ્રમાણ કર્યું છે. ॥ ૧૦ ॥

सो सूइअंगुलेणं चउसयमाणेण होइ धित्तवो । कहमन्नह पंचसया उस्मेहंगुलधणुणं सो ॥ ११ ॥
અર્થ-સ તે ભરત મૂત્તી પ્રમાણાંગુલ લેવું. તે કેવું છે. મૂત્તી પ્રમાણાંગુલ ચારસે ગુણું કીધું છે. અન્યથા પદ જો મૂત્તી પ્રમાણાંગુલ ન માનિયે અને ચોથી ગાથામાં આત્માંગુલ કર્યું છે તેને માનીયે તો છન્નુ ઉત્તેષાંગુલે ધનુષ છે જિહાં. પદમાં પાંચસે ધનુષ પ્રમાણ શરિર

હે જેહનું એવા ભરતચક્રી કેમ બને ॥ ૧૧ ॥ પાંચસે ધનુષ પ્રમાણ શરીર કેમ હોય તે બતાવે છે.-

વીસાહિયસય ચતસયગુણે જાયા સહસ્સ અડયાલા । છન્નવદ્ભાગહારે લઘ્નંતે ધનુસયા પંચ ॥૧૨॥

અર્થ-એકસોવીસ ઉત્સેધાંગુલને ચારસો ગુણા કરીયે તો અઢતાલિસસહસ્ર (૪૮૦૦૦) ઉત્સેધાંગુલ થાય. અને તેને છન્નુએ ભાગ કરીયે ત્યારે પાંચસો ધનુષ થાય. પટલે પાંચસો ધનુષનું ભરતચક્રીનું શરીર થાય ॥૧૨॥ હવે ત્રીજા અંગુલનું સ્વરૂપ કહે છે.

જે પુઢવાઇપમાણા તઢિવક્ષંભેણ તે મિણિજ્જંતિ । અણુઓગદારચુન્નીવિત્તોસુ ય મણિયમેયં તિ ॥૧૩॥

અર્થ-જે પૃથ્વીની આદિકનાં પ્રમાણ તે પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભ અઢીઉત્સેધાંગુલરૂપ તેણે તે પૃથ્વીાદિક માપવાં એ પ્રમાણે અનુયોગ-દ્વારનીચૂર્ણિવૃત્તિમાં કહ્યું છે. ॥૧૩॥ જે કારણે અનુયોગદ્વારનીચૂર્ણિવૃત્તિમાં કહ્યું છે, તે ગ્રંથકાર પોતે બતાવે છે.-

જે અ પમાણંગુલાઓ પુઢવાઇપમાણા આણિજ્જંતિ । તે અ પમાણંગુલધિવક્ષંભેણ આણેયઢવા ણ પુણ સૂઢઅંગુલેણં તિ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ-જે પ્રમાણઅંગુલથી પૃથ્વીની આદિકનાં પ્રમાણ આણે છે. તે પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભ તેણે આણવાં પણ મૂઢી પ્રમાણઅંગુલેતેપૃથ્વી આદિકનાં પ્રમાણ ન આણવાં પહલુ અનુયોગદ્વારમૂઢચૂર્ણિવૃત્તિમાં કહ્યું છે ॥ ૧૪ ॥

એયં ચ સ્વિત્ત ગણિણ કેઢ એઅસ્સ જં પુણ મિણંતિ । અન્ને ડ સૂઢઅંગુલ માણેણ ન સુત્તમણિઅં તં ॥૧૫॥

અર્થ-કંઢલાક આચાર્ય કહે છે એઅ-કહેતાં એ પૃથ્વીવ્યાદિકનું પ્રમાણ એઅસ્સ-કહેતાં એ પ્રમાણાંગુલને ક્ષેત્ર ગુણિતમાનસ્યું એભાવ એક પ્રમાણાંગુલે સહસ્રઉત્સેધાંગુલ પહલું માને પટલે એકમત દેસવાઢી, હવે ત્રીજો મત દેસવાઢે છે. અનેગાઆચાર્યમૂઢી પ્રમાણાંગુલે પૃથ્વીાદિકનું પ્રમાણ માનસ્યું. ઇહાં એક મૂઢી અંગુલે ચારસો ઉત્સેધાંગુલ થાય પહલુમાને. ગ્રંથકર્તા કહે છે કે બન્ને આચાર્યનું કથન મૂઢોક્ત મઢી ॥૧૫॥

किं च मणसुं दोसु वि मगहंगकलिंगमाइआ सव्वे। पाण्णारिअदेसा एगम्मि अ जोयणे हुंति ॥ १६ ॥

अर्थ—किंच कहेतां ग्रंथकर्त्ता बन्ने आचार्यना कथनमां दूषण देहे, जो एहवुं मानवामां भाषे के एक प्रमाणांगुले सहस्र उत्सेधांगुल एक मूचीप्रमाणांगुले चारसेउत्सेधांगुल ए प्रकारे पृथिव्यादिकनु प्रमाणमानीयेतो. प्राये मगधदेश, अंगदेश, कलिंगदेश, एवं आदि सर्व आर्यदेशनां एक जोजनमां समावेश थाय ॥ १६ ॥

सहस्समाणे चउरंसजोयणे दीहपिहुलभावेणं । हुंति परुप्परगुणणे लक्खवा दस जोअणाण फुडं ॥ १७ ॥

अर्थ—चउरंसजोजन केवुं छे, चउरंसजोजन लांबपणे तथा पटोलपणे थउ सहस्र जोजनमान छे जेहनुं एहवुं जोजन परस्परगुणीये तो दाये दाये सो पटले एकजोजनना दशलक्षयोजन थाय, आ एक आचार्यना मत ॥ १७ ॥ हो बीजो मत कहे छे. तेमना आ हिमाच छे.

चउसयमाणम्मि पुणो एगो लक्खो सहस्सतहसट्ठी । एवं एगम्मि वि जोअणम्मि कह तेन मायंति ॥ १८ ॥

अर्थ—एक प्रमाणांगुल योजनने विषे लांबपणे पटोलपणे चारसें गणुमान छे ते मान केटलु थाय ? चारसोने चारसोगुणाकरीये तो एकलाख साठसहस्र (१६००००) थाय एवं ए प्रकारे एक योजनने विषे ते आर्यक्षेत्र केम न माय अर्थात् मायज. ॥ १८ ॥

एयं च पुणमलोगिग जमेगजोयण महीइ ते माया । तह सेसजोयणाणं पावइ विहलसणं भरहे ॥ १९ ॥

अर्थ—इदं पूर्वोक्तं पुनः वली अलोकिकं जे एकजोजन पृथिवीमां ते सगलाण आर्यदेशां माया तथा वली भग्नक्षेत्रने विषे शेष योजन विफलपणु पावे. ठालांज रहे. ॥ १९ ॥ वली ग्रंथकर्त्ता बन्ने मतोमां दूषण देखाडे छे.

तह बारवई नयरी अहवा उझाउरी य जा तासिं । धणयसुरनिम्मियत्तेण किल पमाणं समाणंति ॥ २० ॥

अर्थ—तथा द्वारिकानगरी अथवा अयोध्यानगरी, ते नगरीने बनदमुर नीपजाववा पणे ते किल निश्चे प्रमाणे सरस्वीज थाय. ॥ २० ॥

સહસ્રગુણેઽસીલક્ષ્ણા કોટીઓ જોયણાણ દસ હંતિ । ચતુસયગુણે કોટીલક્ષ્ણ વસત્તરિ અસ્સી સહસ્રા ॥૨૧॥

અર્થ—દ્વારિકા અથવા અયોધ્યા નવજોજન પહોલી છે, બારજોજન લાંબી છે, તો ચારગણાં અઠોત્તરસો ૧૦૮ યોજન થાય તો તે યોજન સહસ્ર ૨ ગુણા કીજે દસકોટીયોજન અને એસીલાખયોજન થાય. ચારસો ગુણા કરતાં કેટલું થાય તે કહે છે. એક પ્રમાણાંગુલ યોજનને ચારસો ગુણાકરતાં એકલાખ સાઠસહસ્ર યોજન હોય. ૧૦૮ યોજને એકલાખસાઠસહસ્રગુણા કીજે એકકોટિવહોસેગલાખ એસીહજાર યોજન થાય. ॥ ૨૧ ॥ પૂર્વોક્ત માન લાવવા ગ્રંથકાર સ્વયં સ્વીકારે છે. તે નિચે પ્રમાણે.

एयं च पुण पमाणं पिहुला नव जोयणाणि नयरीओ । बारस दीहा तत्तो दुन्हं अंकाणमन्नुन्नं ॥२२॥

ગુણે અટ્ટહિયસયં જાયંતો એગ જોયણાણ. ગણિયપણં ગુણિણ પુઠ્ઠુત્તેણં ઇમંમિ ભવે ॥૨૩॥

અર્થ—ઇદં એ પૂર્વોક્તં તુ પુનઃ વલી પ્રમાણકિમ ? યથા દ્વારિકાનગરી નવયોજન પહોલી છે. અને બારજોજન લાંબી છે, તો એ બન્ને અંકોને અન્યો અન્ય ગુણતાં ૧૦૮ થાય તતઃ એકયોજનગત ગણિત પ્રમાણ છે. જે દસલક્ષ યોજન અને એકલાખસાઠસહસ્રરૂપને ૧૦૮ ગુણા કીજે ઇદં પૂર્વોક્તં ભવેદિદં એ પૂર્વોક્તં ૧૦૮૦૦૦૦૦૦ અને ૧૭૨૮૦૦૦૦ હોય ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥

एयं च अइपभूयं नगरपमाणं न जुज्जए जम्हा । तम्हा पमाणअंगुल विक्खंभपमाणओ गिज्ज ॥२४॥

અર્થ—એ પૂર્વોક્ત નગર પ્રમાણ અતિપ્રભૂતં અતિચણું તેહ માટે યોગ્ય નહિ માટે પ્રમાણાંગુલનું જે વિષ્કંભપ્રમાણ તેહજ ગ્રાહ્યં તેજ ગ્રહણ-કરવું ॥ ૨૪ ॥ વલી તે વસ્ત્રે મતને વિષે દોષ દેખાડે છે.

तह कूणियस्स रन्नो साहियदक्खिणदिसस्स वेअड्ढे । परिमियजीविअकालस्स जुज्जए कह णु गमणं ति ॥२५॥

અર્થ—તથા કોણિક રાજા કેવો છે સાધી છે દક્ષિણ દિશા જેણે. વલી કેવો છે પરિમિત આયુષ છે જેહનું. ઇતિ વિત્તર્કે એવાને વૈતા-

द्वयने विषे गमन किमयुक्तं थाय ? केमके भूमि यणी छे अने आयुष थोहुं इटला माटे पृथिवी आदिकनुं प्रमाणअंगुलनुं जे विष्कंभ तेणे ज मापवुं. एक प्रमाणांगुले सहस्रउत्सेधांगुल थाय अथवा एक प्रमाणअंगुले चारसें उत्सेधांगुल थाय. तेबा प्रमाणांगुले पृथिव्यादिकनुं प्रमाण न मापवुं ॥२५॥ बली ए बन्ने मतमां दोष देछे.

गंधारसाबयस्स वि वेयड्ढगुहाइं चेइए नमिउं । कह वीभयस्मि चेइयवंदणहेउं गमो हुज्जा ॥२६॥

अर्थ—गंधार नामनो आबक वैताद्वयनी गुफाए चैत्यवांटी वितभयपत्तनने विषे चैत्य बांदवाने अर्थे गमन केम होय. शा माटे आइय थोहुं अने भूमी यणी इटला माटे ॥२६॥ ग्रंथकारे अदी अंगुले पृथिव्यादिकनुं प्रमाण अंगिकार कीधुं ते वारे परने शंका उपनी ते कह छे.

जं पुण भणंति भरहाइचक्रिणो परिगरो कहंमाई । एवमिणिज्जंते भारहस्मि भञ्जइ न सो दोसो ॥२७॥

अर्थ—जे पुनः बली एहवुं कह छे. भरनादिक चक्रीनुं परिकर भरतक्षेत्रने विषे केम माय, जां पृथिवी आदिक अदी अंगुले मपाय. भण्यने ग्रन्थकार कह छे. मः ते अदी अंगुले मापतां काइ दोष आवतां नथी. ॥ २७ ॥ ते भावनाए करी देवाहं छे.

जं भरह खित्तपयरं बासीया छस्सया असीसहसा । तेवन्नंवि य लक्खा जोयण माणेण सिद्धमिणं ॥२८॥

अर्थ—जे भरतक्षेत्रनुं प्रतर कहतां सयलु थडने त्रेपनलाम्ब असीहजार छसोने व्याप्ती योजन होय ॥२८॥ एहवुं प्रमाण केम थाय ते कह छे.

दाहिणउत्तरभरहद्दविजयगिरिपयरमीलणे एयं । संपज्जइ जं दीसइ खित्तसमासम्मि इयं वुत्तं ॥२९॥

अर्थ—दक्षिणभरताहं, उत्तरभरताहंनु प्रतर विजयगिरि कहतां वैताद्वयनुं तलुं ए मेलवतां ए पूर्वोक्तं ५३८०६८२ होय. तेनुं कारण तां क्षेत्र समासने विषे एहवुं कह छे. ॥२९॥ ते बतावे छे.

लक्खट्ठारस पणतीससहस्स चउसया य पणसीआ । बारस कला छविकला दाहिणभरहद्दपयरं तु ॥३०॥

અર્થ-અઢારલાઠ્ઠ પાંત્રીસહજાર ચારસોને પંચાસી અને કલા ૧૨ વિકલા ૬ ઇટલું દક્ષિણભરતાર્કનું પ્રતર છે. ॥ ૩૦ ॥

સત્તહિયા તિન્નિસયા બારસ યસહસ્સ પંચ લક્ષ્વાય । બારસ કલા ડ પયરં વેઅઢુગિરિસ્સ ધરણિતલે ॥૩૧॥

અર્થ-પાંચલાઠ્ઠ બારહજાર ત્રણસોને સાત જોજન અને કલા ૧૨ ઇટલું વૈતાઢ્યનું તલ છે. ॥ ૩૧ ॥

અડસીયા અઢુસયા વત્તીસસહસ્સ તોસલક્ષ્વાય । બારસ કલા ડ અહિયા ઉત્તરભરહહપયરં તુ ॥૩૨॥

અર્થ-૩૦૩૨૮૮૮ જોજન, ૧૨ કલા અને ૧૧ વિકલા ઇતેપાં પીલને યયોક્ત પ્રતર પ્રમાણ સંપદ્યતે ॥ ૫૩૮૦૬૮૧ કલા ૧૭ વિકલા ૧૭ ઉત્તરભરતાર્કનું પ્રતર ઇટલું છે. દક્ષિણ ભરતાર્કનું પ્રતર, ઉત્તર ભરતાર્કનું પ્રતર, વૈતાઢ્યનું તલ એ ત્રણેને મેલવતાં ભરતક્ષેત્રના પ્રતરનું પ્રમાણ હોય. ॥ ૩૨ ॥

અઢાઢજગુણત્તે આયામો ગાડઆઢં દસ હોઢ । એવં ચિય વિક્ષ્વંભોસવ્વેસુ વિજોઅણેસુ ઢહં ॥ ૩૩ ॥

અર્થ-એક પ્રમાણાંગુલ યોજનને વિષે ઉત્તેષાંગુલ નિષ્પન્ન લંબાઈપણે અઢી યોજન હોય, અને અઢી યોજનના દશ દશ ગાડ થાય. એવં પહોલપણે દશ ગાડ હોય તો અઢી અઢી ગુણા કીજે તો દાયે દાયે સો, તો એક પ્રમાણાંગુલ નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ઉત્તેષાંગુલ નિષ્પન્ન સો ગાડ હોય. એવં સર્વ પ્રમાણાંગુલે નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ઉત્તેષાંગુલ નિષ્પન્ન સો ગાડ થાય. ॥ ૩૩ ॥

વિક્ષ્વંભાયમાણં પરુપ્પરં સંગુણમ્મિ સયમેગં । ઢહ હોઢ ગાડઆણં તો ભરહે ગાડઅપમાણં ॥ ૩૪ ॥

અર્થ-વિક્ષંભ અને આયામ એ પરસ્પર ગુણીએ. ઢહ પ્રમાણાંગુલ નિષ્પન્ન યોજનને વિષે ઉત્તેષાંગુલ નિષ્પન્ન સો ગાડ હોય, તતો તિવાર પછે ભરતક્ષેત્રને વિષે ગાડનું પ્રમાણ હોય. ॥ ૩૪ ॥ કેટલા ગાડ યાય તે ગ્રંથકાર પોતે બતાવે છે.

દુન્નિસયં અઢુસઢી સહસ્સ લક્ષ્વા અસીઢ તહ ચેવ । તેવન્નં કોઢીઓ ઢકિકે ગાડએ તથ ॥૩૫॥

અર્થ-૫૩૮૦૬૮૨૦૦ ઇટલા ગાડ હોય. ॥ ૩૫ ॥ હવે તે ભરતક્ષેત્રને વિષે જે ગાડ છે, તે એક એક ગાડને વિષે કેટલાં કેટલાં

गाम छे ते बतावे छे.

दुस्त्रिअ तिस्रिअ चउरो गामा दोसंति तीसकोडीसु । छन्नवड गाम कोडी लेसुहेसेण मायंति ॥ ३६ ॥

अर्थ—एकेका गाउने विषे ग्राम बे वण चार देखीए छीए, एणी गीते बीस कोटी गाउने विषे छन्नुकोटी ग्राम माय. ॥ ३६ ॥
बीसकोटी गाउने विषे छन्नुकोटी ग्राम केवी गीते माय ते भावना करी देखांडे छे.

अट्टसु दोदोगामा अट्टसु पुण तिस्रि तिस्रि कोडीसु । चउरो चउरो चउदस कोडीसु विरोहओ मंति ॥ ३७ ॥

अर्थ—एक कोटी गाउने विषे बे कोटी ग्राम माय. एट्टले आठ कोटी गाउने विषे सोलकोड ग्राम माय. बली आठ कोटी गाउने विषे वण वण कोटी ग्राम होय एट्टले आठ कोटी गाउने विषे चौबीस कोटी ग्राम माय, बली चौदकोटी गाउने विषे चार चार कोटी ग्राम माय, एट्टले चौदकोटी गाउने विषे छप्पन्न कोटी ग्राम माय. आ गीतथी बीस कोड गाउने विषे छन्नुकोड ग्राम अविरोधपणे मइ शके. ॥ ३७ ॥

सेसा जा चउवीसं किंचूणाओ तयद्धमित्तंमि । जे पट्टण-पुर-कब्बड-खंडाई भासिया सुत्ते ॥ ३८ ॥

अर्थ—भरतक्षेत्र ५३८०६८२०० आटलुं छे ते माहिला बीसकोड गाउ कहा. हवे शेष कांडक उणा चौबीसकोड गाउ छे तेहनुं अर्थ कांडक उणा बारकोटी गाउ थाय. तेहने विषे जेह पत्तन पुर कबड, खंड इत्यादि जे सूत्रने विषे कहां छे ते सर्व माय. ॥ ३८ ॥
हवे पत्तन पुर इत्यादिक केटलां छे ते कहं छे.

सठवे वि तिस्रि लक्खा सत्तरससहस्स पंच अहियं च । सयमेगमणुवरोहा संभवओ हुंति मायंता ॥ ३९ ॥

अर्थ—सय थइ ३१७१०५ वणलाख सत्तरहजार एकसोने पांच होय. एहनो अविरोधपणे मावानो संभव होय ॥ ३९ ॥

तह पवया वि वेअड्डुमाइणे एअग्वित्तमज्झंमि । जोइज्जा जं हुंति उवरि पासेसु अ पुराई ॥ ४० ॥

અર્થ—તથા વલી પર્વત વૈતાલ્યાદિક ખરનક્ષેત્રને વિષે છે, તે પર્વત ઉપર પાસે જે પુરાદિક તે સર્વત્ર છે. ॥ ૪૦ ॥

વર્ગાગયાણ તુરિયાઈણં જહ મજ્ઞિમેણ ભંગેણં । મુહુગણા તહ જણો મજ્ઞિમમાણેણ ધિત્તવ્વો ॥૪૧॥

અર્થ—યથા જેમ વર્ગાગતાનાં મમુદાયે આવ્યા તુરિયાઈણ ઘોઠાદિક તેહનું મધ્યમ મૂલ ગણીય ઉત્કૃષ્ટે અને જઘન્યો ન ગણીય. તથા ૦ તેમ જનલોકનું મધ્યમમાન લેવું, ઉત્કૃષ્ટ તો પાંચમો ધનુષ્ય પ્રમાણ, અને જઘન્યતો એ હસ્તનું માન લેવું. ॥ ૪૧ ॥ મધ્યમ ભાગે કેટલું હોય તે કહે છે.

પંચન્હસયાણહં સયાઈં અઢ્ઢાઈયાઈં ઇહ હંતિ । પિહુલત્તં પુણ પંચમભાગે સયગસ્સમહં ચ ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—પાંચમે ધનુષ્યનું અર્થ અઢીસો ધનુષ્ય ઇટલું ઉચ્ચપણું હોય. પાંચમે ધનુષ્યનો પાંચમો ભાગ એકસો ધનુષ્ય, તેહનું અર્થ પચાસ ધનુષ્ય, ઇટલું પહોલપણે હોય. ॥ ૪૨ ॥ તે મધ્યમમાનના ધનુષ્યનું પ્રતરકરતાં કેટલું થાય તે કહે છે.

દુન્હં પરુપ્પરગુણે અંગાણં હંતિ વારસ સહસ્સા । પંચહિં સપ્પહિં અહિઆ એરિસમાણેણ ઠવિઅઢ્ઢવાં ॥૪૩॥

લોગો પુરેસુ ગામેસુ વા વિ જં સવસંગહોં એવં । હોઈ કઓ સંકલણા વિ હોઈ પાણીસુ એમેવ ॥૪૪॥

અર્થ—પચાસ ધનુષ્ય અને અઢીસે ધનુષ્ય એ બેહું આંક પરસ્પર ગુણીય તો વાર હજાર અને પાંચશો હોય પછે માને લોક પુરને વિષે ગામને વિષે સ્થાપવું, જેહ કારણે, એવં એ પ્રકારે સર્વ સંગ્રહ હોય. પાટીને વિષે સંકલના કહિ તે લેવું કિધું એમજ હોય. ॥૪૩-૪૪॥

જાઓ પુણ સેસાઓ કોડીઓ તાસુ જાઈં એઆઈં । ગંગાઈઆણ સલિલાઈં તેસુ દીવા ય માયંતિ ॥૪૫॥

અર્થ—તો પુનઃ વલી જે શેષ વાર કોટી ગાડ છે તેહને વિષે જે ગંગાદિકનાં પાણી તે પાણીને વિષે જે છીપ છે તેહ માય. ॥ ૪૫ ॥

જિણ્ય પૃચ્છતિ પુનઃ નિશ્ચે ભૂમિ થોડી લોકને વિષે મુગ્ધ કેમ હોય ? તે ઉપર કહે છે.

કાલો ય ત્ત્રિક્કિકાલો અચ્ચંતસુહા દુમાઈપડરો અ । તા થોવે વિ વિભાગે સુહિયા ગામાદઓ હંતિ ॥૪૬॥

अर्थ—काल तो चक्रीकाल जेणे वारे चक्री होय. वली केवुं अतः मुख छे जिहां एवुं. वली केवुं वलादिक प्रचुर पदवा फाल्दने विषे, थोडे ठामे ग्रामादिक सुखी होय. ॥ ४६ ॥ हवे आखी छारिका प्रतर करतां केटलां योजन छे, ते कहे छे.

अड्डाइज्जगुणत्ते नयरीओ जोअणाण छच्च सया। पणसयरीइ समहिआ ते पुण एवं मुणेयव्वा ॥ ४७ ॥

अर्थ—एक प्रमाणांगुल योजन उत्सेधांगुल निष्पन्न अढी योजन लांबपणे पढोलपणे होय, अने उत्सेधांगुल निष्पन्न योजनने विषे गाउ दश होय, तो अढी योजनने अढी गुणा कीजे, सवा छ योजन थाय. दाये दाये सो पटले सो गाउ थाय, अने एक उत्सेधांगुल निष्पन्न योजन लांबपणे पढोलपणे चार गाउ होय, पटला माटे चार चोडुं सोल सोल गाउए एक उत्सेधांगुल निष्पन्न योजन, सो गाउना योजन कीजे सोल छक छन्नु—सोमांहीथी छन्नु गया लाथा योजन छ, सोल गाउए एक योजन. पटला माटे उगरे गाउ चार तो सोलनो चोथो भाग चार पटले छ योजन अने एक गाउ होय, ते छ योजन एक सो आठ गुणा कीजे ६४८ थाय. वली ते छ योजन उपर एक गाउ छे, ते १०८ गुणा कीजे १०८ गाउ होय तो १०८ गाउना २७ योजन थाय. ते २७ योजन ६४८ माही घालीए तो ६७२ योजन होय, द्वारिकानगरी ६७२ योजन छे. ते ६७२ पुनः वली एवं ईणे प्रकारे जाणवा ॥ ४७ ॥ ग्रंथकार ६७२ योजन आणवानो प्रकार कहे छे.

अड्डाइआण दुन्हवि अंकाणन्नुछ ताडणे हुंति । छज्जोयणा सकोसा नयरीपयरं गुणे नेहिं ॥ ४८ ॥

अर्थ—अढी योजनने अढीगुणा कीजे तो सो गाउ थाय, ते सो गाउने १६ सोले भाग दीजे, छ योजनने एक कोष होय, पछी ते छ योजनने १०८ गुणा कीजे ६४८ योजन होय, पछे १०८ गाउना योजन कीजे, २७ योजन थाय ते २७ योजन ६४८ योजनमांही नाखीए तो ६७२ योजन होय पटले आखी नगरीए योजन होय. ॥ ४८ ॥ हवे आखी नगरीए धनुष्य केटलां होय ते कहे छे.

अट्टधणूण सहस्सा आयामो वित्थरो य जं होइ । इक्किज्जोयणे ताडणंमि तां दुन्हमंगाणं ॥ ४९ ॥

छक्कोडीओ चालीसलक्ख धणुहाणमित्थ लडभंति । तो नयरजोअणगुणे गुणिए धणुहप्पमाणेणं ॥ ५० ॥

અર્થ-પાંચ હજાર એકસો અને ચોરાસી પટલાં ઘર એક નગરીમાં માય. જેહનું પ્રમાણ ૬૨૫૦૦૦૦ ધનુષ્યનું હોય. ૫ પ્રમાણથી હીણા પ્રમાણનાં ઘર ઘણાં હોય. ॥ ૫૫ ॥ હવે એકેક ઘરને વિષે મનુષ્ય કેટલાં માય તે કહે છે.

પુઠ્ઠુત્તેણં મજ્જિમભંગેણં માણુસાણં જં માણં । તેણ સયમેવ ગેહેસુ હોઝ લોગો ઠવેઅઠ્ઠાં ॥ ૫૬ ॥

અર્થ-પૂર્વોક્ત કઠું મધ્યમ ભાગે જેમ મનુષ્યનું માન તેણે કરી સ્વયમેવ લોક ઘરને વિષે સ્થાપવું. એક એક મનુષ્ય ૧૨૫૦૦ ધનુષ્યનું છે અને એક એક ઘર ૬૨૫૦૦૦૦ ધનુષ્ય ચાંપી રહ્યાં છે. તો ૬૨૫૦૦૦૦ ૫ આંક ઉપર માંદી અને ૧૨૫૦૦ આ આંક હઠે માંદીય પહે પાંચે ભાગ દીજે પાંચસે ઊગરે તો ૫ એક ઘરને વિષે ૫૦૦ મનુષ્ય માય. ॥ ૫૬ ॥

જા પુણ ચત્થભાગો નયરધણૂણં ગિહેસુ નો સ્વિત્તો । સો ગિહભિત્તીઅંગણરત્થાનિવમગ્ગજોગ્ગત્તિ ॥ ૫૭ ॥

અર્થ-પુનઃ વલી પુરના ધનુષ્યનો ચોથો ભાગ ૧૮૦૦૦૦૦૦૦૦ આટલું ઘરના ધનુષ્યમાં હીન ઘાલ્યું તે થું ? તે કહે છે. તે ચોથો ભાગ ઘરની થીંત આંગણુ, શેરી, રાજમાર્ગ, ને વાસ્તે જોડય પટલા માટે ન ઘાલ્યું ॥ ૫૭ ॥

વત્તીસસહસ્સા નાડયાણ અંતેરસ્સ ચત્થસટ્ઠી । રાયવરભવણઅંતો ભરહેણ સમં ચિયવસંતિ ॥ ૫૮ ॥

અર્થ-વત્રીસ હજાર નાટક કરનાર પુરુષો ચોસઠ હજાર અંતેરુરી રાજભવન માંદી ભરત ચક્રીની સંઘાતે વસે છે ॥ ૫૮ ॥

एअं इमं च भणिअं पन्नत्तीए उ जंबुदीवस्स । चत्तारि वि सेणाओ नयरीमज्झे न पविसंति ॥ ૫૯ ॥

અર્થ-જંબુદ્વીપ પન્નત્તીને વિષે, એઅં પુર્વોક્ત ઇમં વશ્યમાણ કઠું છે ચારે પ્રકારની સેના નગરીમાંદી ન પેસે ॥ ૫૯ ॥

चक्रिभवणप्पमाणं ववहारे भासियं फुडं एअं । तह केस्सवाण राईणं पागयाणं च लोगाणं ॥ ૬૦ ॥

અર્થ-ચક્રી, વાસુદેવ, રાજા, પ્રાકૃતલોક-સામાન્યલોક પદના ધવનનું પ્રમાણ પદ્યું કઠું છે ॥ ૬૦ ॥ તે કહે છે.

चक्रीणं अट्टसयं चउसट्ठी होइ वासुदेवाणं । वत्तीस मंडलीए सोलस इत्था उ पागईए ॥ ૬૧ ॥

अर्थ-चक्रवर्तीनुं भवन १०८ हाथ होय, वासुदेवनुं भवन ६४ हाथनुं होय, मंडलीकराजानुं भवन ३२ हाथनुं होय, सामान्यलोक-
नां घर १६ हाथ होय ॥ ६१ ॥ कांडक अधिकुं कटीए छीए.

एगतलेसु गिहेसु एअं बत्तीसतलगिहाईसु । मायंति तदणुसारेण जे पुणो ते अणेगगुणा ॥ ६२ ॥

अर्थ-एकतलु छे जेहनुं एहवा घरने विषे एअं० पूर्वोक्त मनुष्य पांचसे माय, बत्तीसतलां छे जेहनां एवा घरने विषे तेना अणु-
सारे बत्तीसतलाने विषे जुदा जुदा पांचसो पांचसो माय, जे पुनःवली ते एकतलाना घरयी बत्तीसतला अनेक गुणा कहेतां एहवा
घर अनेक छे ॥ ६२ ॥ किंच-

एगेगाए पागरवीहिगाए अणेगवाराइं । जं हुंति तव्वसाओ पायारपुराइं णेगाइं ॥ ६३ ॥

अर्थ-एकेका प्राकारनी वीथिकाने विषे, मार्गने विषे, अनेक द्वार होय, जेह कारणथी तव्वसात् ते अनेक द्वारनां विशेष
प्राकारने विषे पुरो अनेक होय. ॥ ६३ ॥

तत्तो तहाविहो कोइ नत्थि वज्झाण अंतरंगाणं । गेहाणित्थ विसेसो एवं किं माइ नो तत्थ ॥ ६४ ॥

अर्थ-ततः तस्मात् कारणात् तेह कारणथी नगरी बहार घर छे तेहनुं तथा नगरीमांदि घर छे तेहनुं, अत्र तथा विध कोइ विशेष
नथी. जेहवां नगरी बहारनां घर छे तेहवां नगरी माहीलां घर. ग्रंथकार पुछे छे. कटीए एवं इण प्रकारे तत्थ-ते भरतक्षेत्रने विषे किं
न माय ? अपितु माय ॥ ६४ ॥

जुअलुप्पन्नो तयणंतरो वि पाएण भरहखित्तम्मि । लोगो तो माइ बहु पुरेसु गामेसु नेअव्वो ॥ ६५ ॥

अर्थ-जुगलीयां उत्पन्न थयां तदनंतर तिवार पछी कहेतां हुंकडे जे काल प्रवाहे भरतक्षेत्रने विषे लोक पुरने विषे गामने विषे यणुं
माय. एहनुं जाणवुं. तो पाछला कालना केम न माय ॥ ६५ ॥

लेसुहेसेणेवं संमायंतंमि चक्किपरिवारे । कहममहा सुअत्थो बुहेण तीरइ परूवेउं ॥ ६६ ॥

ણ પ્રકારે તસ્મિન્ તે ભગ્નક્ષેત્રના લેસુદેસેણ કહેતાં લવલેસ માંहीं ચક્રીનો પગિવાર માય અન્યથા મૂવનો અર્થ
પ શક્તિમાન થઈયે ॥ ૬૬ ॥

। સહસ્સગુણિય ચડસયગુણિય વકસ્સઈ તોસો । તો સો તહા વિ કુજા પરં વિરોહં પરિહરિજા ॥૬૭॥

કહેતાં જો પુનઃવલી મહસ (૧૦૦૦) ગુણિત અને ચાર્મો ગુણિત કહીને સંતાંષ ઉપજે તો મથા વિધ તે સંતાંષ
મહસ ગુણિત ચાર્મો ગુણીત પદનું માનવું પણ ઘટલું કરવું વિરોધ પરિહરવો. ॥ ૬૭ ॥

। મભિનિવેસો ન કોઈ ઇત્ય પરમબ્રહ્મા સુતં । અઘટંતં પિત્ર પુઠ્ઠાવરેણ પડિહાઈ કિં કરિમો ॥૬૮॥

અંગુલ વિચારને વિષે શ્રેયકારક કહે છે અમ્મને કાંડ અભિનિવેસ કહેતાં કદાચ્છ નથી પરં અન્યથા પૂર્વાપર પહેલું
મૂઝ વિચટે હું સું કરું ? ॥ ૬૮ ॥

। અપદ્મવિય ઉસ્સુતં હુજ્જ કિં પિ જઈ ઇત્ય । તો ॥ મે મિચ્છા દુક્કડમિહ તત્તવિઝ્ઝ જિણો જેણ ॥૬૯॥

અંગુલ મત્તરી પ્રરૂપતાં કાંડપણ ઉત્સૂત્ર. યદિ કહેતાં જો. અત્ર કહેતાં ડહાં, અંગુલ વિચારને વિષે મુજને મિચ્છા-
જે કારણે તત્તવો જાણ, જિન કેવલી તે જાણે ॥ ૬૯ ॥

। મુણિચંદમુણીસરેહિં સુત્તાણમણસરંતેહિં । સુત્તગયજુત્તિસારં રઈઅમિણં સપરગુણહેઉં ॥ ૭૦ ॥

। ની આજ્ઞાને અનુસરતા પવા શ્રીમાન મુનિચંદ્રમુનીશ્વરે મૂવગત જે યુક્તિ તે મારં પ્રધાન પદવી અંગુલસમ્પત્તિકાની રચના
કમર્થ ગચિતં સ્વ અને પરને અર્થ. ॥ ૭૦ ॥

॥ ઇતિ અંગુલસમ્પત્તિકા સમાપ્તા ॥

